
مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی صرف

۸

بکوشش
فریبا قطره و سهرام مدرس خیابانی

انجمن زبان‌شناسی ایران

مجموعه مقالات

سومین ہم اندیشے صرف

به كوشش

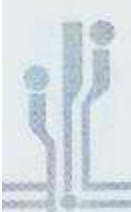
فربيا قطرہ

شہرام مدرس خیابانی

اسفند ۱۳۹۰

- ۱۱ نظریه‌ی بهینگی بازنمون بنیاد: رویکردی محدودیت بنیاد
حسین رحیمی آزاد
- ۲۷ مفهوم سناک ساختنوازی در چارچوب نظریه‌ی صرف مبتنی بر تکواژ قاموسی
فائزه ارکان
- ۳۹ پسوندافزایی اشتقاقی زبان فارسی در چارچوب نظریه‌ی فب
مریم حمصیان - نویسن شیخ فرشی
- ۶۱ مقولات واژگانی، از نظریه تا واقعیت
آرمان ذاکر
- ۸۱ آیا انضمام و ترکیب در فعل فارسی توجیه پذیر است؟
فرهاد ساسانی
- ۱۰۷ بررسی واژه‌سازی پسانحوی در زبان فارسی
فرهاد ساسانی - زهره آفتابی
- ۱۲۳ **بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر**
شهبلا شریفی - لیلا عرفانیان قونسولی
- ۱۳۹ صرف شناختی و گستره‌ی آن
فریبا قطره - مهناز طالبی
- ۱۵۵ بررسی بیکره بنیاد همنشینی پسوندهای اشتقاقی در زبان فارسی
شهرام مدرس خیابانی - شیوا بخت‌مینو

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر

شهلا شریفی
دانشیار گروه زبان‌شناسی
دانشگاه فردوسی مشهد

shahlasharifi@hotmail.com

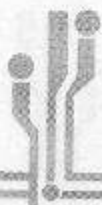
لیلا عرفانیان قونسولی
دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی
دانشگاه فردوسی مشهد

leilaerfaniyan@gmail.com

چکیده

این بررسی سعی دارد به بررسی میزان زایایی وندهای اشتقاقی زبان فارسی معاصر بپردازد. یکی از ویژگی‌های مهم زبان انسان، زایایی است. زایایی ساختوازی به معنی میزان قابلیت استفاده‌ی یک وند در تولید واژه‌های جدید زبان است. زایایی در بررسی‌های ساختوازی اهمیت فراوانی دارد، زیرا از سویی، روند تغییر زبان را نشان می‌دهد و معیاری برای تشخیص واژه‌های تصریفی و اشتقاقی است و از سوی دیگر، با دانستن آن می‌توان واژه‌های محتمل و بالقوه‌ی زبان را شناسایی کرد و همچنین، به ساخت واژه‌های تخصصی دست یازید. سؤالی که این پژوهش در پی یافتن پاسخی برای آن است، این است که زایاترین و غیرزایاترین وندهای فارسی معاصر کدامها هستند؟ برای پاسخ‌گویی به این پرسش، چهار متن با موضوع سفرنامه انتخاب شد و ۷۰۰ واژه‌ی محتوایی از هر متن استخراج گردید. سپس، به بررسی میزان زایایی وندهای اشتقاقی در ولاگان اشتقاقی این متون پرداخته شد و با بررسی‌های آماری این نتیجه حاصل گشت که در زبان فارسی معاصر، وندهای -ی (نسبت)، -ی (مصدر) و -ه، بیش‌ترین زایایی و وندهای -جان، -در، -سان، -با، -سایخبر، -واده، -فرا، -ال، -فر، -وا، -وند، کم‌ترین زایایی را دارند.

کلیدواژه‌ها: زایایی^۱، واژه‌های اشتقاقی^۲، وند اشتقاقی^۳، فارسی معاصر^۴.

- 1 productivity
- 2 derivative words
- 3 derivative affix
- 4 Contemporary Persian

۱. مقدمه

زبان انسان زایایی زیادی دارد و این یکی از مهم‌ترین ویژگی‌هایی است که این زبان را از دیگر نظام‌های ارتباطی متمایز می‌کند. اهمیت زایایی در بررسی‌های ساختارزی چشمگیر است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- میزان زایایی وندها یکی از معیارهایی است که برای تشخیص وند تصریفی از وند اشتقاقی استفاده می‌شود. پژوهشگران زبانی معتقدند که وند تصریفی در مقایسه با وند اشتقاقی از زایایی بیشتری برخوردار است و می‌توان هر وند تصریفی را به تمام پایه‌های مربوط به آن وند افزود.

۲- مفهوم زایایی علاوه بر تشخیص وندها، بر تفاوت گذاشتن میان واژه‌های موجود یا بالفعل و واژه‌های محتمل یا بالقوه در واژگان نیز کاربرد دارد (شقایق، ۱۳۸۶: ۵۳).

۳- از زایایی در کاربردشناسی نیز استفاده می‌شود. دریافته‌اند که معنی مجموعه‌هایی که با زایایی کمتری تولید شده‌اند، کمتر قابل پیش‌بینی است. بنابراین، از وندهایی که زایایی کمتری دارند برای تولید واژه‌های تخصصی‌تر استفاده می‌شود. هورن^۱ (۱۹۹۳ و ۱۹۸۴) استفاده از وندهای با زایایی کمتر را در ارتباط دو اصل از اصول گرایس بیان می‌کند: اصل رابطه^۲، سخنگو را هدایت می‌کند که از صورت‌های با زایایی کم در بیشتر موقعیت‌ها استفاده نکند، چون صورت زایاتر، موجودتر است؛ اما اصل کمیت^۳ با اصل رابطه مرتبط می‌شود و سخنگو را هدایت می‌کند تا از وند با زایایی کمتر برای موارد خاص یا جلب توجه به وجه خاصی از واژه استفاده کند. بنابراین، در می‌یابیم که ساختارواژه و کاربردشناسی با هم مرتبط می‌شوند (آرونوف، ۱۹۹۸: ۲۴۶).

در این بررسی سعی داریم به میزان زایایی وندها در زبان فارسی معاصر بپردازیم. از این رو، در بخش بعد به روش‌های مختلف بررسی زایایی مورد استفاده زبان‌شناسان مختلف خواهیم پرداخت.

۲. پیشینه‌ی پژوهش

زایایی مسئله‌ی آری یا نه نیست، بلکه مسئله میزان است. معیاری دقیق و مشخص برای تعیین زایایی در دست نیست. با این حال، می‌توان به درجات زایایی اشاره کرد مبنی بر این که قاعده‌ای اصلاً زایا نیست، کمی زایاست، نسبتاً زایاست، زایاست یا بسیار زایاست. افزون بر این، زایایی را در یک مقطع زمانی؛ یعنی به طور همزمانی می‌سنجند و مفهومی درزمانی یا تاریخی محسوب نمی‌شود و حضور یا عدم حضور قاعده یا عنصری را

¹Horn
²relation
³quantity

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر - لیلا عرفانیان قونسولی / شهلا شریفی

در طول زمان با زایایی برابر نمی‌گیرند. چنانچه فرایندی بدون استثنا بر تمام پایه‌های محتمل عمل کند آن فرایند را کاملاً زایا بر می‌شمريم. البته، به ندرت می‌توان فرایندی را یافت که بدون استثنا در کلیه موارد عمل کند (شفاقی، ۱۳۸۶: ۴۱).

به اعتقاد شفاقی از آنجا که معیاری دقیق برای تعیین زایایی عناصر یا فرایندهای واژه‌سازی در دست نیست، شاید بتوان برای تهیه‌ی آمار واژگانی به متون نوشتاری معاصر یا گفتار مراجعه کرد. (همان، ۱۳۸۶: ۴۱).

عباسی (۱۳۸۵) نیز در مقاله‌ای به محدودیت‌های صرفی و نحوی در زایایی فرایند اشتقاق در زبان فارسی پرداخته است. وی اعتقاد دارد میان زایایی ساختوازی و تعداد محدودیت‌های حاکم بر عملکرد زایایی فرایندهای ساختوازی رابطه‌ی معکوس وجود دارد؛ به این ترتیب که با افزایش تعداد این محدودیت‌ها، زایایی ساختوازی کاهش می‌یابد. گروهی از محدودیت‌های زایایی ساختوازی، ساختاری هستند که از آن جمله می‌توان به محدودیت‌های صرفی و نحوی اشاره کرد. محدودیت‌های صرفی شامل طبقه‌ی صرفی پایه، ساخت صرفی پایه و وند موجود در آخرین لایه‌ی پایه و محدودیت‌های نحوی شامل محدودیت‌های چارچوب زیرمقوله‌ای و ساخت موضوعی هستند.

آرونوف معتقد است که می‌توان زایایی را از نظر کیفی و کمی مورد بررسی قرار داد؛ از نظر کمی می‌توان بیوستاری را در نظر گرفت که در یک سر آن وندهای زایا و در سر دیگر، وندهای مرده و سترون، و در میانه‌ی این بیوستار، وندهایی قرار دارند که زایایی زیادی ندارند. بنابراین، زایایی را نمی‌توان قطعی در نظر گرفت. از نظر کیفی می‌توان وندهای رقیب را مورد بررسی قرار داد؛ یعنی وندهایی که از نظر شرایط نحوی و معنایی بسیار شبیه به هم می‌باشند. یکی از این رقیب‌ها می‌توان به عنوان پیش‌زمینه در نظر گرفت که محدودیتی از نظر کیفی نداشته باشد. این تفاوت کیفی را می‌توان از نظر کمی نیز مشاهده کرد؛ بین دو رقیب، آنی که از نظر کیفی محدودیت کمتری دارد، از نظر کمی نیز زایاترین است.

اما چگونه می‌توان زایایی کمی را محاسبه کرد؟ باین^۱ (۱۹۹۲) روش‌هایی را بیان کرده است که از تجزیه-ی رایانه‌ای داده‌ها در انگلیسی و دیگر زبان‌ها بهره می‌برد. ابتدا زایایی مرتبط با میزان اضافه شدن واژه‌های جدید به زبان می‌شود که این میزان از طریق داده‌های زیاد، استخراج می‌شود؛ به طوری که، نسبت واژه‌هایی که در این داده‌ها فقط یک بار وقوع یافته‌اند، نسبت به تعداد کل واژه‌ها در این داده‌ها حساب می‌شود. روش آماری دیگر، زایایی جهانی^۲ است که نه تنها بر واژه‌های جدیدی که شخصی ممکن است با آن‌ها مواجه شود تکیه دارد، بلکه بر واژه‌هایی که از قبیل می‌دانسته نیز متکی است. با این فرض، نسبت بیشتر واژه‌های جدید، دلیل میانگین متوسط پایین‌تر است. روش دیگر این است که از درون یک سری داده مربوط به زمان حال، میزان وقوع وند در واژه را

¹default

²Baayen

³global productivity

محاسبه کرده و میزان وقوع بیشتر را دلیل بر زایایی بیشتر بدانیم. بنابراین، بسامد واژه با زایایی آن مربوط است: هر چه یک الگوی ساختوازی زایایی کم‌تری داشته باشد، اعضای آن بسامد بالاتری دارند. اما بسامد بر انتخاب ستاک نیز تاثیر دارد؛ وند با زایایی کم‌تر معمولاً به ستاک با بسامد وقوع بالاتر وصل می‌شود (آرونوف، ۱۹۸۲، ۲۴۴-۲۴۵). شاید به این دلیل است که وقتی بسامد پایه بالا باشد، واژه بیشتر قابل شناسایی است و این، نقص ناشی از زایا نبودن وند را جبران می‌کند، ولی هنوز هم دلیل روانشناسانه‌ی این امر مشخص نیست.

برخی از محققان اصرار داشتند که مطالعه‌ی زایایی ساختوازی باید خود را به مطالعه‌ی واژه‌هایی که به طور غیرعمد تولید می‌شوند، محدود کند، ولی این باعث می‌شود که مطالعه‌ی ساختوازه غیرزایا به کنار گذاشته شود که به مطالعه‌ی انواع مختلف واژه مثل ادغام^۱ یا سرواژه‌سازی^۲ می‌پردازد.

هرگاه در صرف از زایایی سخنی به میان می‌آید، با تکیه بر دوره‌ی زمانی و مدت فعال بودن آن فاعله است و چنانچه به دوره یا زمانی خاص اشاره نشود، چنین تلقی می‌شود که فرایند مورد بحث در حال حاضر زایاست. از زایایی هم‌زمانی و تغییر تاریخی صحبت می‌شود، اما از زایایی تاریخی سخنی به میان نمی‌آید. چنانچه بتوان اجزاء واژه را جدا یا تجزیه کرد، می‌توان نتیجه گرفت که از نظر گویشور زبان، آن اجزاء قابل شناسایی‌اند زایایی و تجزیه‌پذیری با هم ارتباط دارند اما این ارتباط دوسویه نیست و با آن که همه‌ی تکواژهای زایا قابل تجزیه‌اند، همه‌ی عناصر قابل تجزیه زایا نیستند (شقایق، ۱۳۸۶: ۴۰).

بور معتقد است که دو نوع زایایی وجود دارد (بور، ۱۹۸۸، ۶۵-۶۴): ۱- بین اشخاص ۲- در جامعه که در بیشتر موارد، منظور از زایایی، زایایی در جامعه است و صورتی در جامعه زایاتر است که بیشتر در گفتار و نوشتار استفاده می‌شود و در فرهنگ لغت فهرست می‌شود.

علاوه بر تفاوت‌های اجتماعی مثل سن و جنسیت و تحصیلات و... و تفاوت‌های جغرافیایی مثل گویش و لهجه‌ی گویشوران در هر جامعه‌ی زبانی، در موارد بسیاری مشاهده می‌شود که گویشوران در صورت نیاز از عناصر کم‌کاربرد یا سترون استفاده می‌کنند و بر مبنای قیاس دست به واژه‌سازی می‌زنند. با تکیه بر صورت‌های پراکنده و محدود نمی‌توان نتیجه‌گیری کرد که این موضوع فرایندی زایاست، زیرا قیاس متفاوت از زایایی است و فقط در صورتی که فرایندی برای بسیاری از گویشوران جامعه‌ی زبانی زایا محسوب شود و از آن استفاده کنند، آن فرایند زایا به شمار می‌رود. در واقع، هر مفهوم یا فرایندی که در جامعه‌ی زبانی زایا باشد به فرهنگ لغت راه می‌یابد (همان، ۴۸).

^۱blend
^۲acronym

۲. چارچوب نظری

۱.۲. زایایی

زایایی چیست؟ هر چه فرایند واژه‌سازی کلی‌تر باشد، زایاتر است (کاتامبا، ۲۰۰۶: ۶۸).

زایایی ساختوازی به معنی میزان قابلیت استفاده یک وند در تولید واژه‌های جدید زبان است (آرونوف، ۱۹۹۸: ۲۴۲). یکی از ویژگی‌های برجسته و منحصر به فرد زبان انسان، موضوع زایایی است. مفهوم زایایی در حوزه‌ی صرف نیز مطالعه و بررسی شده است. شاید تنها تفاوت عمده‌ی زایایی قواعد نحوی و صرفی، از بعد کمی باشد. زیرا قواعد نحوی را می‌توان برای ساختن تعداد فراوانی جمله جدید به کار برد، اما تعداد واژه‌های زبان در مقایسه با جملات زبان محدودیت دارند. افزون بر این، می‌توان برای مجموعه‌ی واژه‌های هر زبان فهرستی موسوم به فرهنگ لغت ارائه کرد، اما نمی‌توان مجموعه‌ای از جمله‌ها فراهم آورد، زیرا تعداد جمله‌هایی که هر گویشوری می‌تواند تولید کند، نامحدود است. در حوزه‌ی مطالعات صرفی اصطلاح زایایی، بویژه در شناسایی وندهای تصریفی از وندهای اشتقاقی کاربرد دارد. زبان‌شناسان، زایایی را به مفهوم استفاده مکرر از یک قاعده و ساختن صورت‌های متعدد و بی‌شمار توصیف می‌کنند (شقالی، ۱۳۸۶: ۲۸).

البته در حوزه‌ی زایایی، درونداد هم مهم است؛ اگر فرایندی بر تعداد محدودی ستاک وارد شود، اما بر مبدی آن‌ها عمل کند، زایاست (بور، ۱۹۸۸: ۶۹).

از آنچه بیان شد، می‌توان نتیجه گرفت فرایندی زایاست که: ۱- به پایه‌های زیادی اعمال شود؛ یعنی به پایه‌های از هر مقوله‌ای ۲- در یک مقوله، به پایه‌های زیادی اعمال شود.

۲.۲. بازدارندگی

یکی از موانع زایایی، بازدارندگی^۱ می‌باشد (آرونوف، ۲۱۷-۲۱۶) که دلایل متعددی می‌تواند داشته باشد:

۱- محدودیت نحوی:

مسئله‌ی مقوله‌ی ستاک مهم است، زیرا فرایند بر روی هر ستاک‌ی اعمال نمی‌شود. البته همان‌طور که قبلاً نیز گفتیم، درونداد نیز مهم است (بور، ۱۹۸۸: ۷۱-۷۰). بنا بر محدودیت‌های نحوی حاکم بر واژه‌سازی، وندهای اشتقاقی فقط به پایه‌های معینی متصل می‌شوند، مثلاً پسوند "ه" به ستاک زمان حال فعل گذرا متصل می‌شود و اسم و اسم ابزار می‌سازد مثل: "افشانه" (شقالی، ۱۳۸۶: ۴۷-۴۶).

۲- دیگر محدودیت‌ها: حتی در واژه‌های از یک مقوله نیز، محدودیت در زایایی داریم به این دلایل:

1blocking

الف- ستاک بالقوه ای که مناسب فرایند مورد نظر باشد وجود ندارد:

- محدودیت‌های آوایی: ساختار واجی، هجایی و جایگاه تکیه‌ی بعضی پایه‌ها مانع از اتصال بعضی وندها به آن‌ها می‌شود؛ مثلاً در زبان فارسی هیچ یک از فعل‌ها به واج "ق" ختم نمی‌شوند بنابراین، پسوند اسم ساز "ش" نیز نمی‌تواند به فعل‌های مختوم به این واج افزوده شود. همچنین، اگر صورتی مشابه صورتی که می‌خواهیم با فرایندی زایا بسازیم وجود داشته باشد، جلوی تولید آن واژه گرفته می‌شود؛ مثلاً هم‌نامی و هم‌آوایی با واژه‌های موجود زبان مانع از ساختن برخی واژه‌های جدید می‌شود.

- محدودیت صرفی: از نظر صرفی، بعضی وندها به پایه‌های خاصی متصل می‌شوند. برای مثال، پسوند "ن" به ریشه زمان حال فعل متصل می‌شود (همان، ۱۳۸۶: ۴۶-۴۵).

- محدودیت‌های معنایی: می‌توان به مواردی اشاره کرد که مفهوم معنایی پایه یا وند، مانع از اتصال این نوبه یکدیگر می‌شود. مثلاً پیشوند "نا" معمولاً به صفتی که معنی یا مفهوم مثبت دارد افزوده می‌شود. همچنین، اگر معنی‌ای مشابه معنی واژه‌ای که با فرایند زایا می‌خواهیم بسازیم وجود دارد، جلوی تولید آن واژه گرفته می‌شود. بر این اساس، کیپارسکی^۱ (۱۹۸۳) اصل ممانعت از هم‌معنایی را بیان کرده است: معمولاً برای مفاهیم موجود واژه‌های جدید ساخته نمی‌شود، زیرا زبان‌ها از داشتن چند واژه‌ی هم‌معنی اجتناب می‌کنند (شفلی، ۱۳۸۶: ۵۳-۴۷). احتمالاً وجود هم‌زمان چند واژه‌ی هم‌معنی باری اضافی بر حافظه‌ی گویشوران تحمیل می‌کند و به این سبب، آنان از چنین وضعیتی دوری می‌جویند. وجود واژه برای مفهوم مورد نظر همیشه مانع از ساختن واژه‌های جدید نمی‌شود. گاهی گویشوران واژه‌ی موجود را فراموش می‌کنند یا به وقت نیاز به خاطر نمی‌آورند و واژه‌ای جدید می‌سازند. این نوواژه‌ها اغلب به فرهنگ لغت راه نمی‌یابند؛ یعنی کاربرد عام نمی‌یابند. عامل دیگری که مانع از ساختن واژه‌ی جدید می‌شود، هم‌معنایی کامل است. احتمالاً به سبب تحمیل بار اضافی بر حافظه‌ی و گسترش بی‌مورد واژگان، گویشوران از ساختن واژه‌های هم‌معنی احتراز می‌کنند (همان، ۱۳۸۶: ۴۸). به اعتقاد کوریلوویچ^۲ (۱۹۶۰) در صورتی که بر اثر تغییرات زبانی یا وام‌گیری، دو یا چند واژه بر معنی واحدی دلالت کنند گویشوران به مرور زمان به هر کدام از این واژه‌های هم‌معنی نقش یا معنایی جدید اختصاص می‌دهند تا ضمن برآوردن نیازهای ارتباطی خود از هم‌معنی‌ها نیز پرهیز کنند.

ب- فرایند، زایا نیست.

ج- موارد الف و ب موجود است، اما برون‌دادی که می‌دهد قابل قبول نیست؛ مثلاً فاکتورهای زیبایی‌شناختی ممکن است باعث بازدارندگی شوند (کاتامبا، ۲۰۰۶: ۸۱).

چند نکته در مورد بازدارندگی مورد توجه است (پور، ۱۹۸۸: ۶۷-۶۶):

1Kiparsky
2Kurylowicz

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر - لیلیا عرفانیان قونسولی / شهلا شریفی

۱- ممکن است واژه‌ای در بین مردم ایجاد شود، اما واژه فقط در استفاده‌ی عمومی در جامعه یا برای فهرست شدن در فرهنگ لغت، دچار بازدارندگی شده باشد.

۲- synthetic compound ها دچار بازدارندگی نمی‌شوند.

۳- تمامی بازدارندگی عمل نمی‌کند:

الف- وقتی فرایند زایایی زیادی دارد.

ب- وقتی واژه یا سبک متفاوت ایجاد می‌شود.

در ادامه‌ی این مقاله، به بررسی زایایی وندهای اشتقاقی متونی از فارسی معاصر خواهیم پرداخت.

۴. شیوه‌ی گردآوری مطالب و تحلیل داده‌ها

در ابتدا، برای بررسی زایایی، لازم بود متون مناسبی به این صورت انتخاب شود:

۱.۴. متون مورد بررسی

ابتدا متونی انتخاب شد که در دسترس باشند. برای این منظور، متونی با موضوع سفرنامه انتخاب گردید و برای مهار کردن تفاوت‌های سبکی در این بررسی، چهار متن منتخب شد که به این شرح است:

متن شماره‌ی ۱: پرستو در قاف - تاریخ نگارش: ۱۳۷۵ هجری شمسی - نویسنده: علیرضا قزوه

متن شماره‌ی ۲: سفرنامه‌ی شمس آل احمد به آلمان و اسپانیا - تاریخ نگارش: ۱۳۶۹ هجری شمسی - نویسنده: شمس آل احمد

متن شماره‌ی ۳: سفرنامه‌ی فرنگ - تاریخ نگارش: ۱۳۶۲ هجری شمسی - نویسنده: فخرالدین حجازی

متن شماره‌ی ۴: اقلیم‌های دیگر - تاریخ نگارش: ۱۳۶۳ هجری شمسی - نویسنده: محمد جعفر یاحقی

۲.۴. انواع و تعداد واژگان مورد بررسی

از هر کتاب، حدود پنج صفحه انتخاب شد که شامل هفتصد واژه‌ی محتوایی است که در بعضی موارد به دلیل این که ممکن بود واژه یا واژه‌هایی در صفحات متوالی تکرار شوند، سعی شد پنج صفحه به صورت متوالی انتخاب نشود. به این ترتیب، واژه‌های محتوایی که شامل: اسم، فعل، صفت و قید می‌باشند جدا شده و به عنوان مواد تحقیق، مورد استفاده قرار گرفتند.

مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی صرف

۳.۴. شوهی تحلیل داده‌ها

ابتدا واژه‌های اشتقاقی هر متن را استخراج کردیم. سپس، به بررسی وندهای اشتقاقی این واژگان و اندازه‌گیری فراوانی آن‌ها پرداختیم که نتایج حاصل از آن در بخش‌های بعد، مطرح می‌شود. سپس، با مقایسه‌ی نتایج با یکدیگر، به نتایج حاصل از این محاسبات دست یافتیم.

۴.۴. ارائه و بررسی داده‌ها

همان‌طور که قبلاً نیز بیان شد، چهار متن با موضوع سفرنامه، مربوط به زمان معاصر انتخاب شد و در میان ۷۰۰ واژه محتوایی از هر متن، به بررسی واژه‌های اشتقاقی پرداخته شد که در زیر، متون مورد بررسی و تحلیل‌های انجام شده بر روی آن‌ها به تفکیک نمایش داده شده‌اند. قابل ذکر است که به ضرورت مجال، از هر متن فقط تعداد چهار واژه‌ی اشتقاقی را به عنوان نمونه در ذیل، بیان کرده‌ایم:

۱.۴.۴. متن شماره‌ی یک

۱.۱.۴.۴. واژه‌های اشتقاقی

واژه	معنی	جزء	جزء
ایرانی	اهل ایران، منسوب به ایران	ایران	ی = پسوند فعال نسبت به معنای اهل جایی بودن
کوچه	محلّه کوچک، راه تنگ وباریک	کوی = محلّه، راه گشاد، معبر	چه = پسوند فعال بیانگر تغییر
درخشان	درخشنده، تابان	درخش = ستاک حال درخشیدن؛ تابش	ان = پسوند فعال که معنی فاعلی و حالت می‌دهد
هموطن	کسانی که وطنشان یکی است	هم = پیشوند فعال بیانگر اشتراک	وطن

۲.۱.۴.۴. وندهای اشتقاقی

وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی
۵-	۱۴	۵-	۱۳	۵-	۶	۵-	۵	۵-	۴
	(نسبت)		(مصدر)						

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر - لیلا عرفانیان قونسولی / شهلا شریفی

۲	واره	۱	مان	۱	ستان	۳	بان	۳	بن
۱	ناک	۲	یک	۲	بی	۲	بر	۲	هم
				۱	بین	۱	سان	۱	در

۳.۱.۴.۴. بررسی داده‌ها

۶=ی(مصدر)	۱۳=ی(نسبت)	۱۴=و	زایاترین وندهای اشتقاقی
بین	سان	در	غیرزایاترین وندهای اشتقاقی

۲.۴.۴. متن شماره‌ی دو

۱.۲.۴.۴. واژه‌های اشتقاقی

واژه	معنی	جزء	جزء	جزء
صبحانه	غذایی که به هنگام صبح خورند، منسوب به صبح	صبح	انه = پسوند نیمه فعال که برای نسبت به کار می رود	
ناشنا	نخورده ماندن از بامداد تا پاسی از روز	ن = پیشوند فعال نفی	آش = نوعی غذا	ا = پسوند غیرفعال مصدری که اسم معنی و مصدر می سازد
گذرگاه	جای گذر کردن	گذر	گاه = پسوند فعال که اسم مکان می سازد	
بیمارستان	جایی که بیماران را پرستاری و معالجه می کنند	بیمار	ستان = پسوند فعال اسم ساز مکان	

مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی صرف

۲.۲.۴.۴. وندهای اشتقاقی

وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی
ی- (نسبت)	۳۶	ی- (مصدری)	۱۸	ش-	۹	هم-	۶	ین-	۵
ه-	۵	یت-	۴	ان-	۴	ن-	۳	ستان-	۳
گاه-	۳	باز-	۲	کار-	۲	بار-	۲	گاه-	۲
مند	۲	نده-	۲	یا-	۱	دان-	۱	لته-	۱
ا	۱	دان-	۱	ایی-	۱	ک-	۱	واده-	۱
یک	۱	بی-	۱	فرا-	۱	ال-	۱		

۳.۲.۴.۴. بررسی داده‌ها

زیادترین وندهای اشتقاقی	ی- (نسبت) - ۳۶	ی- (مصدری) - ۱۸	ش- ۹
غیرزیادترین وندهای اشتقاقی	با- انه ا-ایی	ک- واره	یک- بی- فرا- ال-

۳.۴.۴. متن شماره‌ی سه

۱.۳.۴.۴. واژه‌های اشتقاقی

واژه	معنی	جزء	جزء	جزء
امروز	همین روز	ام =	یشوند مرده به معنای این	روز
خس	آزرده، فرسوده از انجام کار	خست =	ستاک گذشته	ه = پیوند فعال که

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر - لیلا عرفانیان قونسولی / شهلا شریفی

نه	خستن : آزدن ، فرسوده شدن	صفت مفعولی می سازد	
دانشگاه	دان = ستاک حال دانستن	ش = پسوند نیمه فعال مصدری	گاه = پسوند فعال مکان
نقلا	نا = پیشوند فعال نفی	قلا = آسان و آسوده	

۲.۳.۴.۴. وندهای اشتقاقی

وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی
ی- (نسبت)	۴۰	ی- (مصدری)	۱۴	ه-	۱۲	جو	۷	ن-	۳
م-	۳	ان-	۴	بر-	۳	نا-	۳	در-	۳
خان-	۲	و-	۲	بی-	۲	ین-	۲	ام-	۲
گاه-	۲	بی-	۲	گر-	۲	مند	۱	یک	۱
لی-	۱	یت-	۱	در-	۱	ناک	۱	ک-	۱
فر-	۱	ش-	۱	چه	۱	وار	۱	باز-	۱
ا	۱								

۲.۳.۴.۴. بررسی دادهها

زیادترین وندهای اشتقاقی	ی (نسبت) = ۴۰	ی (مصدر) = ۱۴	ه = ۱۲
غیرزیادترین وندهای اشتقاقی	مند - ا - وار - باز -	لی - یت - ار - ناک - ک -	فر - چه

مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی صرف

۴.۴.۴. متن شماره‌ی چهار

۱.۴.۴.۴. واژه‌های اشتقاقی

واژه	معنی	جزء	جزء
امشب	همین شب	ام - میشوند مرده به معنای این	شب
همسفر	کسانی که با هم سفر می‌کنند	هم - میشوند فعال اشتراک	سفر
خسته	آزرده ، فرسوده از انجام کار	خست = ستاک گذشته خستن : آزرده ، فرسوده شدن	ه - پسوند فعال که صفت مفعولی می‌سازد
تنگه	جایی که تنگ است ، شاخ‌های از دریا که بین دو خشکی است و دو دریا را به هم ارتباط می‌دهد	تنگ	ه - پسوند نیمه فعال اسم مکان

۲.۴.۴.۴. وندهای اشتقاقی

وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی	وند اشتقاقی	فراوانی
ی- (مصدری)	۲۹	ن-	۶	ی- (نسبت)	۲۵	ش-	۴	ی-	۲۴
بی-	۴	دار-	۳	باز-	۳	هم-	۳	بی-	۳
ان-	۳	در-	۳	گاه-	۳	و-	۳	ان-	۳
ا-	۲	ام-	۱	نده-	۲	پک	۱	ا-	۱
وا-	۱	گر-	۱	یت-	۱	مند	۱	وا-	۱
وند	۱			ا-	۱			وند	۱

بررسی وندهای اشتقاقی زایا و غیرزایا در فارسی معاصر - لیلا عرفانیان قونسولی / شهلا شریفی

۳.۴.۴.۴. بررسی داده‌ها

زایاترین وندهای اشتقاقی	ی(مصدر)=۲۹	ه=۲۵	ی(نسبت)=۲۴
غیرزایاترین وندهای اشتقاقی	گاه-ام-یک-نا-یت-گر	مند-وند-ین	

۵. نتیجه‌گیری

در این فصل، ابتدا به جمع بندی نتایج حاصل از بررسی چهار متن یاد شده می‌پردازیم که نتایجی که از مجموع ۲۸۰۰ واژه‌ی به دست آمده است بدین شرح، می‌باشد:

۱.۵. زایاترین وندهای اشتقاقی در کل متون (۲و۳و۴)

زایاترین وندهای اشتقاقی	ی(نسبت)=۱۱۳	ی(مصدر)=۶۷	ه=۵۱
-------------------------	-------------	------------	------

پس از مقایسه‌ی چهار متن، از بین وندهای غیرزایای هر متن، وندهای که در متون دیگر نیز تکرار نشده بود، استخراج گردید.

۲.۵. غیر زایاترین وندهای اشتقاقی در کل متون (۲و۳و۴)

غیرزایاترین وندهای اشتقاقی	متن ۱-مان= ساختمان متن ۲-با= بهاخبر متن ۳-فر= فراورده متن ۴-وا= وارس	در= درآورد واده= خانواده وند= خداوند	سان= یکسان فرا= فرامی خواندند	ال= دنبال
----------------------------	---	--	----------------------------------	-----------

۳.۵. نتیجه‌گیری

همان‌طور که مشهود می‌باشد، از بین ۴۱۱ واژه اشتقاقی مورد بررسی تعداد ۱۱۳ وند سی (نسبت) و تعداد ۶۷ سی (مصدر) و تعداد ۵۱ سی بیش‌ترین تعداد وندهای اشتقاقی یافت شده در بین این واژگان می‌باشند و وندهای: -مان = ساختمان در - در آورد -سان = یکسان

با - باخیر -واده = خانواده -فرا - = فرامی خواندند -ال = دنبال

فر - فرآورده -وا = واریسی -وند = خداوند غیرزایاترین وندهای اشتقاقی یافت شده در بین این متون بودند.

منابع

- آل احمد، شمس، (۱۳۶۹)، *سیر و سلوک سفرنامه‌ی شمس آل احمد به آلمان و اسپانیا، برگ* : تهران.
- آزوری، حسن، (۱۳۸۲)، *فرهنگ فشرده‌ی سخن، سخن* : تهران.
- نوری‌زهی (برهان)، محمد حسین بن خلف، (۱۳۶۱)، *فرهنگ فارسی برهان قاطع، امیرکبیر* : تهران.
- حجازی، فخرالدین، (۱۳۶۲)، *سفرنامه‌ی فرنگ، بعثت* : تهران.
- دانشگر، احمد، (۱۳۷۰)، *فرهنگ فارسی به فارسی دانشگر، حافظ نوین* : تهران.
- ، (۱۳۸۱)، *فرهنگ لغات فارسی نوین، حافظ نوین* : تهران.
- دانشیار، ج، (۱۳۸۶)، *فرهنگ‌نامه‌ی پارسی آریا، فرهنگ مردم* : اصفهان.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه‌ی دهخدا، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران* : تهران.
- سیاح، ع، (۱۳۷۳)، *فرهنگ جامع (فارسی به فارسی)، انتشارات اسلام* : تهران.
- شفایی، ویسا، (۱۳۸۶)، *میانی صرف، سمت* : تهران.
- صدری افشار، غلامحسین و دیگران، (۱۳۸۱)، *فرهنگ معاصر فارسی امروز، تهران* : فرهنگ معاصر.
- صوفی، مریم، (۱۳۷۹)، *فرهنگ فارسی معلم، جاجرمی* : تهران.
- طهرانی‌کاتوزیان، محمدعلی، (۱۳۱۱)، *فرهنگ کاتوزیان، یلدا* : تهران.
- عباسی، آرینا، (۱۳۸۵)، "محدودیت‌های صرفی و نحوی در زبانی‌های فرایند اشتقاق در زبان فارسی"، *مجله‌ی زبان و زبان‌شناسی، پاییز و زمستان ۱۳۸۵، سال دوم، پیاپی ۴، ۴-۵۶*.
- عمید، حسن، (۱۳۴۴)، *فرهنگ عمید: شامل واژه‌های فارسی و لغات عربی و اروپایی مصطلح در زبان فارسی و اصطلاحات علمی و ادبی، امیرکبیر* : تهران.
- فراست، محمدزمان، (۱۳۸۶)، *فرهنگ واژگان فارسی سره، پاندا* : تهران.
- فرشیدورد، خسرو، (۱۳۸۶)، *فرهنگ پیشوندها و پسوندهای زبان فارسی همراه گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی، زوار* : تهران.

فزوه، علیرضا، (۱۳۷۵). پرستو در قاف، سوره: تهران

معین، محمد، (۱۳۴۰). فرهنگ معین، زرین: تهران

هاجری، ضیاء‌الدین، (۱۳۷۷). فرهنگ وندهای زبان فارسی، آوای نور: تهران

یاحقی، محمد جعفر، (۱۳۴۳). اقلیم‌های دیگر، دانشگاه مشهد: مشهد.

Aronoff, M. - K. Fundeman, (2005). *What Is Morphology?*, Blackwell.

Aronoff, M., Frank Anshen, (1998). "Morphology and the Lexicon: Lexicalization Productivity", Andrew Spencer and Arnold M. Zwicky, *the Handbook of Morphology*, Blackwell: USA, 237-247.

Bauer, Laurie, (1988). *Introducing Linguistic Morphology*, Edinburg University Press.

Katamba, F. & J. Stonham (2006). *Morphology*, 2nd ed., Houndmills/ New York: Palgrave Macmillan.

